
KOTORSKE LISTINE (1)

Jovica Martinović

In the next several issues of the journal, we will publish a selection of documents which were written in Kotor or are in some connection to this important town of our medieval history, prepared by Jovan Martinović whose goal was to get a better insight of this town's rich history. We will published the authentic documents in Montenegrin translation with comments. The first will be a charter of the Bishop of Kotor Urzacije of 1124 by which the Church donated some of its land to the Prevlaka of Tivat.

Obično se uzima da se najstariji pomen grada Kotora u srednjem vijeku pod imenom Dekadaron nalazi u djelu „Kosmografija“ Anonima iz Ravene koje je nastalo oko 680. godine, mada se pretpostavlja da su episkopi Kotora Paulus i Rosa (ili Risna) Julijan pomenuti još u aktima IV Ekumenskog koncila u Halcedonu iz 452. godine, te da je kotorski episkop Viktor možda bio učesnik I crkvenog sabora u Saloni 630. godine. Vizantijski carpisac Konstantin Porfirogenet je u svom djelu „De administrando imperio“, nastalom sredinom X vijeka sa podacima koji se odnose na IX vijek, donio jedan vrlo poetičan opis Kotora, u kome su relikvije i crkva sv. Tripuna. Grad se isto tako pominje u nekoliko papških bula tokom perioda od VIII do XI vijeka, kada je njegova episkopija bila naizmjenično podvrgavana arhiepiskopijama Dubrovnika ili Bara, da bi u XII vijeku postala sufragana arhiepiskopije u gradu Bariju u Italiji i to ostala sve do prve polovine XIX vijeka.

Međutim, sve te isprave i spisi sa pomenom grada Kotora nastale su u stranim skriptorijima, dok je najstarija sačuvana listina koja se odnosi na ovaj grad i koju je svojom rukom napisao kotorski episkop Urzacije, nastala u Kotoru 1124. godine. Radi se o darovnici kojom crkva poklanja opštini neku svoju zemlju na tivatskoj Prevlaci ili Tumbi sv. Arhangela, najvjerojatnije za početak gradnje nove katedralne crkve posvećene gradskom patronu sv. Tripunu umjesto stare episkopske bazilike iz VI vijeka, posvećene sv. Mariji. Nova Katedrala je svečano osvećena 19. juna 1166. godine, a ispravu o posvećenju njenih oltara napisao je takođe kotorski biskup Majo (Malon). Činjenica da su ove isprave napisali gradski episkopi, dobri poznavaoći latinskog jezika, mogla bi značiti da kancelarija gradskog notarijata još uvijek nije bila uspostavljena.

Ni u sljedećih nekoliko kotorskih isprava XII vijeka, sačuvanih ili u kasnijim prepisima ili u štampanim kodeksima, nigdje nije navedeno ime notara, javnog službenika gradske uprave koji je morao da dobro poznaje kako latinski jezik tako i onaj miješani romansko-slovenski dijalekt kakvim se u to doba govorilo u Kotoru. Notar je bio dužan da svodi u javni oblik i ispisuje razne vrste isprava te da ih u skraćenom obliku upisuje u posebne sveščice notarske kancelarije.

Tek je na samom početku XIII vijeka, tačnije 1200. godine, na jednoj kotorskoj ispravi, odluci gradskog Velikog vijeća koje je zajedno sa knezom upravljalo gradom, zabilježeno najstarije sačuvano ime notara Vijeća, prezbitera Junija, takođe sveštenika latiniste. Prezbitera Junija u zvanju notara zamjenjuje opet jedan svještenik, arhiprezbiter Miha Paškov, pa zatim duže vremena đakon Miha Giga koji se potpisuje kao opštinski notar, a nakon njega prezbiter Tripun Petrov, najvjerojatnije sve domaći svještenici. Tek se 1289. godine pojavljuje kao zakleti notar jedan stranac, magistar Toma iz grada Fermo u Italiji, za koga se pretpostavlja da je istovremeno bio i prvi nastavnik upravo tada formirane kotorske Gramatikalne škole, tipične srednje-

vjekovne obrazovne institucije u kojoj su se izučavale nauke trivijuma (gramatika, retorika i metafizika) ili kvadrivijuma (aritmetika, geometrija, astronomija i muzika). Početkom XIV vijeka magistra Tomu je u zvanju notara zamijenio opet jedan domaći čovjek, Petar Vitin, koji je sve do svoje smrti 1330. godine često radio zajedno sa svojim sinom, klerikom Markom Petra Vitinom. Kasniji notari u Kotoru su bili uglavnom Italijani i to Filip Matejev iz Osima, zatim Petar Jakovov Savinjano iz Milana, te konačno Đentile Đentelucija Matejeva, takođe iz Osima. Oni su svi poznati po unescima iz prve dvije sačuvane knjige kotorske notarske kancelarije koje pokrivaju period od 1326. do 1337. godine, a koje je pod naslovom „Monumenta catharensia“ priredio za štampu, preveo i snabdio regestima nekadašnji profesor kotorske Više gimnazije Antun Mayer. Poslije dugog hijatusa od 1337. do 1395. godine, za koji period nisu sačuvane notarske knjige, one se dalje vode vrlo uredno sve do kraja skoro četvorovjekovne mletačke vladavine nad Kotorom, do 1797. godine, i predstavljaju nepresušno vrelo podataka o svim suštinskim aspektima života ove razvijene komune.

S druge strane, sačuvano je relativno malo originalnih isprava pisanih u Kotoru, već je najveći dio zabilježen u kasnijim prepisima ili pak u štampanim zbornicima iz XVIII ili XIX-XX vijeka, među kojima se mora istaći kompendijum isusovca Daniele Farlatia „Illyricum sacrum“ sa samog početka XIX vijeka, zatim „Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae“ Ivana Kukuljevića – Sakcinskog iz druge polovine XIX vijeka, te isti takav „Codex“ Tadije Smičiklase sa početaka XX vijeka, dok je u najnovije vrijeme pokušaj kodifikacije svih latinskih isprava Crne Gore uradio Vojislav D. Nikčević u višetomnoj publikaciji „Monumenta Montenegrina“.

Svi navedeni ali i mnogi drugi kodeksi su korišteni za pripremu ovoga zbornika isprava pisanih u Kotoru ili vezanih za ovaj značajni grad našeg srednjevjekovlja, kako bi se što bolje oslikala njegova bogata i duga istorija.

1. 1124. godine:

Darovnica poluostrva Prevlake crkvi Sv. Tripuna

Isprava nije sačuvana u originalu, već je svi autori prenose iz Farlatija.

Dokument je djelimično čitan sa kserografije teksta iz starog pontifikala katedrale Sv. Tripuna u Kotoru, koji se sada nalazi u Sankt Peterburgu u Rusiji, a koju smo dobili ljubaznošću dr Dušana Sindika iz Istorijskog instituta Srpske akademije nauka i umetnosti u Beogradu.

Smičiklas, Codex, II, str. 38, br. dok. 37;

Farlati, Illyr. sacr. VI, p. 433;

Wenzel, Cod. Arpadianus VI. 81.

Kukuljević, Codex, II, 25 – 6.

In no(m)i(n)e pat(ri) et filii et sp(iritu)s s(an)c(t)i am(en).
An(no) MCXXIII. Ego Ursacius ep(iscopu)s una cu(m) Mele
p(ri)ore et nobilyb(us) Catar(ensibus), in p(ri)mis Bucin(as)
catapan(us)¹, Georgi(us) de Gurhana, Euaici(us) Bollia de Groni
Crosi, Vita Dabrazze, Tryfon de Domana, Ursacius de Visao,
Symeon Pauly, Vitalis de Grasana Derza, Sergius de Buda,
Mycha de Belez, Gayslaus Derze, Baliazza, bis et semel
co(n)silarii pulsauim(us) ca(m)pana(m)
.....
.....donam(us) tumba(m) s(an)c(t)i
A(rcha)ng(e)li ad eccl(esi)a(m) s(an)c(t)i Tryfoni(s), uidelice(t)
a Uaice usq(ue) ad lit(us) maris et a litore maris usq(ue) a Uaice
montis et ibide(m) i(n) co(n)uentu(m) in a(n)roganae seniore(s)
etSi aliq(ui)s esset heres i(n) eade(m) tumba.

¹ U vrijeme vladavine dinastije Komnena u Vizantiji (1081 – 1185), svi guverneri tema (oblasti) nosili su titulu „dux“, dok su njihovi pomoćnici nosili titulu „catepanus“. Uporedi: Ostrogorski Georgije, *Istorija Vizantije*, Beograd, 1968, str. 347.

Qui om(ne)s unanimiter testif(icamus) /.....?/. Q(uonia)m nulla humana p(er)sona habet aliqua(m)hereditate(m) i(n) eade(m) tumba, extra quatuor u(e)l qu(in)q(ue) perso(ne) que sunt a parte s(an)c(t)i Vincentii. Et hanc n(ost)ra(m) donatione(m) si aliq(ui)s rumpere te(m)ptauerit u(e)l calu(m)pnia(m) fecerit, ex parte D(e)i o(m)nip(otenti)s et Beate Marie se(m)p(er) virgini(s) et o(mn)i(u)m s(anc)tor(um) excom(m)unicetur et cum co(n)de(m)pnatis co(n)de(m)pnent(ur) et ex parte n(ost)ra qua(m)uis peccatore(s) conf(i)rmat et in secundo aduentu no(n) appareant. Et sicu(t) luminaria que a uento exstingunt(ur), extinguant(ur). Ego au(tem) p(re)fat(us) Ursacius ep(iscopu)s per uoluntat(em) o(mn)iu(m) nobiliu(m) et auct(orit)ate com(m)uni p(ro)p(r)ia manu scripsi.

P r e v o d:

U ime oca i sina i svetoga duha, amen. Godina 1124. Ja, Urzacije episkop zajedno sa Melom priorom i plemićima Kotora, među prvima Bucinasom katapanom, Georgijem od Gruhana, Evaicijem Bolica od Groni Krosi, Vitom Dabracom, Trifonom Domanjinim, Urzacijem Visao, Simeonom Pavlovim, Vitalisom od Grasane Dersa, Sergijem Buda, Mihom Belecom, Gajslavom Dersa, Baliacom, dva i jedan puta vijećnicima, zazvonili smo zvonom

.....dajemo Tumbu Sv. Arhangela crkvi Sv. Tripuna i to od Vaice do obale mora i od obale mora do Vaice brda². I na istom mjestu u samostanu od neumoljivih starešina i i ako bi iko bio nasljednik u ovoj Tumbi, koju svi složno svjedočimo budući da nijedna ljudska osoba nema nikakvo nasljedstvo na ovoj Tumbi, osim četiri ili pet

² Moguće je da se radi o lokalitetu Vjeće (Veće) brdo u blizini Plavde, izvora i brda iznad Lepetana.

osoba, koji su sa strane Sv. Vincencija. A ako ovu našu darovnicu neko nastoji oboriti ili učini osporavanje, od strane svemogućeg Boga i blažene Marije, uvijek Djevice, i svih svetaca neka bude izopćen i kao osuđenik osuđen, a sa strane nas, premda grijernih svakako kao grijesnik potvrđen. A kod drugog dolaska³ neka se pokaže. I kao svijeće, što se na vjetru gase, neka se ugasi. Ja, pak, rečeni Urzacije episkop, po volji svih plemića i ovlaštenju opštine, svojom rukom napisah.

Oštećenja teksta označena tačkicama prenesena su iz prepisa u pontifikalu.

U tekstu se, osim biskupa Urzacija i priora (kneza) Mele pominje neka vrsta vijeća od dvanaest plemića, među kojima figurira katapan, dakle, pomoćnik upravitelja vizantijske teme, po imenu Bucinas. Od ostalih plemića najmanje trojica nose slavenska imena: Vita, Vitalis, Gojslav, dok je repertoar prezimena ili patronimika takođe različit, a među njima se razaznaju slavenski korijeni kao: Dabrača, Domanja, Dersa (kasniji dubrovači Držići) i slično. Od geografskih lokaliteta pominje se samo mjesto Vaice, za koga se ne može ustanoviti tačna pozicija, a od crkava Sv. Vincencije, čija ubikacija nije moguća, zatim Sv. Tripun i Tumba (Prevlaka) Sv. Arhangela Mihaila⁴.

Osnovna intencija darovnice bila je stvaranje prihoda za gradnju nove katedrale, koja je svečano osvećena 19. juna 1166. godine.

³ Sudnji dan.

⁴ Božić Ivan, Prevlaka – Tumba, *Zbornik Filozofskog fakulteta*, knj. VII-1, Beograd, 1963.

2. 1166, 19. juna:**Posveta novih oltara katedrale Sv. Tripuna u Kotoru**

„Original na maloj pergameni, na nekim mjestima ispravljen, nalazi se u arhivu jugoslavenske akademije u Zagrebu“ (sada: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu), što nam nije bilo dostupno, već je čitano sa fotografije u Istorijskom arhivu u Kotoru.

Smičiklas, Codex, II, str. 102, br. dok. 98;

Farlati, Illyr. Sacr., VI, p. 433;

Wemzel, Cod. Arpadianus VI. 107;

Kukuljević, Codex, II, 73.

† Ego Malo ep(i)s(copus) declaro, quod duodecimo anno mei episcopat(us) cu(m) co(n)fr(atr)ib(us) n(ost)ris ep(is)copis: Lazaro Albanensi, et cu(m) Martino Drivastensi, et cu(m) Ioh(ann)e ep(is)cop)o Dulcinensi, sacravim(us) eccl(esi)am s(an)c(t)i Tryphonis n(ost)ri ep(is)cop(at)us, adiunctis abb(at)ib(us): Michahela abb(at)e⁵ sancti Johannis, et cu(m) Petro abb(at)e⁶ s(an)c(t)or(um) Sergii et Bachi et Joh(ann)e abb(at)e s(an)c(t)i Saluatoris Antibarensis, et Petro abb(at)e s(an)c(t)i Michahelis Catarensis et Triphone abb(at)e s(an)c(t)e Marie Buduensis, et Petro abb(at)e s(an)c(t)i Petri, et Joh(ann)e abb(at)e s(an)c(t)i Georgii, et Georgio abb(at)e s(an)c(t)i Salvatoris Arbanensis, cum trib(us) altarib(us) quor(um) mediu(m) sacraui ego Maio ad honore(m) s(a)n(c)ti Tryphonis et s(an)c(t)or(um) mar(t)ir(um) Primi et Feliciani; aliud altare a sinistro latere sacrauit Lazar(us) ep(is)copus arbanensis ad honore(m) beate Marie s(an)c(to)r(um)q(ue) i(n)nocent(i)u(m) n(ost)ra c(on)ces-sione et voluntate; a dextro videlicet latere sacrauit altare(m) Joh(ann)es ep(is)copus dul(cinensis) n(ost)ra co(n)cessione et voluntate ad honore(m) s(an)c(t)or(um) ap(osto)lor(um) et s(an)c(t)or(um) mar(t)ir(um) Joh(ann)is et Pauli.

⁵ Prema Smičiklasu, „iznad linije istom rukom dodato: „archimandrita“.

⁶ Prema Smičiklasu: „isto tako“

Anno i(n)car(nationis) d(omi)ni n(ost)ri IHU XPI mil(lesimo) C.LXVI, i(n)dic(tione) XIII⁷, t(er)ciadecima cal(enda)s iulii, i(n) sede ap(osto)lica residente papa Alexandro, imperante piissimo et se(m)p(er) triumphatore Hemanuhele, duce existente Dalmacie atq(ue) Dioclie kyr Izanacio, q(ui) i(n) eade(m) dedicacio(ne) sua gratuita voluntate et benignitate affuit, p(ri)ore Vita existente in Cataro, Petrus Soacensis elec(tus) i(n)t(er)fuit, et Andreas p(ri)or arbanensis, cum toto populo civitatis.

P r e v o d:

† Ja, Malo episkop objavljujem, da dvanaeste godine moga episkopata, sa našom sabračom episkopima: Lazarem Albanskim, Martinom Drivastskim i Ivanom episkopom Ulcinjskim, osvetismo crkvu Sv. Tripuna našeg episkopata, uz pomoć opata: Mihaila, opata (arhimandrita) Sv. Ivana, i sa Petrom opatom (arhimandritom) Sv. Sergija i Baha (na Bojani) i Ivanom, opatom Sv. Spasa Barskog, i Petrom opatom Sv. Mihaela Kotorskog, i Tripunom, opatom Sv. Marije Budvanske, i Petrom opatom Sv. Petra⁸ i Ivanom opatom Sv. Georgija⁹, i Georgijem opatom Sv. Spasa Albanskog, sa tri oltara od kojih srednji posvetih ja, Majo, u čast Sv. Tripuna i svetih mučenika Prima i Felicijana, drugi oltar na lijevoj strani posveti Lazar episkop Albanski u čast blažene Marije i nevine dječice, po našem dopuštenju i želji; a desni naime oltar posveti Ivan episkop Ulcinjski, po našem dopuštenju i želji, u čast Sv. Apostola i Sv. Mučenika Ivana i Pavla.

⁷ Prema Smičiklasu: „Indikcija krivnjom notara pogrješna, mora biti XIII“.

⁸ Možda, stare benediktinske opatije Sv. Petra u koritu potoka Šuranj, koju je istraživao: Mijović Pavle, *Acruvium, Decatera, Kotor u svetlu novih arheoloških otkrića*, *Starinar NS*, XIII-XIV, Beograd, 1960, str. 39-47.

⁹ Možda na otočiću Sv. Đorđa (Jurja) pred Perastom.

Godine od utjelovljenja Gospoda našeg Isusa Hrista 1166, indikcije XIV, trinaestog dana kalendi jula (19. juna), na apostolskoj stolici vladajućeg pape Aleksandra¹⁰, dok je vladao pobožni i uvijek pobjednik Emanuel¹¹, dok je „duks“¹² Dalmacije i Dioklije bio kir Izanak, koji je ovom posvećenju po svojoj ljubaznoj volji i dobrodušnosti prisustvovao, dok je u Kotoru bio prior (knez) Vita, a Petar Svački bio izabran i Andrija prior Albanski, sa čitavim narodom grada.

(Preveo takođe i: Milošević don Antun, Srednjevjekovne latinske povelje i bule, I, Istorijski zapisi, knj. III, sv. 1-2, Cetinje, 1949, str. 68).

Ova isprava pruža obilje podataka, ne samo o činu samog posvećenja katedralne crkve Sv. Tripuna, najstarije u cjelini sačuvane episkopalne crkve na istočnoj obali Jadrana, već i o strukturi gradskog društva, podijeljenog na plemiće (nobiles) i pučane (populus), kao i preciznu dataciju (i pored greške u vezi označavanja indikcije), pošto se navode papa Aleksandar III i vizantijski car Emanuel Komnen, kao i upravnik (dux) teme Dalmacije i Dioklije, kir Izanacije, dok se od gradskih magistrata pominje knez (prior) Vita, o kome će biti više riječi kasnije. Posebno su značajni podaci o strukturi visokih crkvenih prelata, među kojima počasnno mjesto zauzima kotorski biskup Majo, koji uz albanskog biskupa Lazara i ulcinjskog biskupa Ivana vrši osvećenje tri oltara u Katedrali, dok tom svečanom činu prisustvuje i drivastski biskup Martin. Istovremeno su tu i opati (abbas, archimandrita) brojnih benediktinskih samostana ili crkava, kao naprimjer: Mihael, opat samostana (?) Sv. Ivana

¹⁰ Papa Aleksandar III (1159 – 1185. godine).

¹¹ Vizantijski car Emanuel Komnen (1143 – 1180. godine).

¹² Vidi listinu broj 1 i bilješku 1.

nepoznate lokacije, zatim Petar, opat samostana Sv. Sergija i Baha (na Bojani) onda Ivan, opat crkve Sv. Spasa u Baru, pa Petar, opat nedavno otkrivene benediktinske crkve Sv. Mihaela u Kotoru, te dalje Tripun, opat takođe nedavno otkrivene rano-hrišćanske bazilike i kasnije benediktinske opatije Sv. Marije u Budvi, tačno datirane natpisom iz 840. godine, zatim Petar, opat crkve i samostana Sv. Petra, najvjerojatnije u kotorskom predgrađu Šuranj, pa Ivan, najvjerojatnije opat benediktinske opatije na otočiću Sv. Georgija pred Perastom, te konačno Georgije, opat crkve Sv. Spasa u Albaniji, nepoznate tačne lokacije.

Veoma je karakteristično da se uz uobičajeni latinski izraz „abbas“ upotrebljava i odgovarajući grčki izraz „archimandrita“ za starješinu benediktinskog samostana, što ukazuje na vrlo jak i prisutan vizantijski uticaj.